

ÍNDEX

Presentació	11
La transmissió lingüística intergeneracional: el tema i les seves perspectives, d'Emili BOIX-FUSTER.....	19
Metodologia i recollida de dades, de Rosa Maria TORRENS GUERRINI	43
La transmissió lingüística en parelles mixtes de la Plana de Castelló, de Francesc BERNAT I BALTRONS.....	57
Representacions i pautes de la transmissió lingüística intergeneracional en famílies lingüísticament mixtes (català/castellà) a Catalunya, de Josep BALLARÍN GARONA	89
La transmissió intergeneracional en matrimonis lingüísticament mixtos (català/castellà) a Mallorca, de Miquel GOMILA GARCIES, Joan MELIÀ GARÍ, Sílvia OLIVER GRAU.....	119
Transmissió intergeneracional a les parelles mixtes català/gallec, de Sabela LABRAÑA, Iago GONZÁLEZ.....	147
Transmissió lingüística intergeneracional i pautes d'ús a les famílies mixtes català - italià de Catalunya. Un estudi equilibrat de forma i contingut, de Rosa Maria TORRENS GUERRINI.....	181
Els usos lingüístics de les famílies nipocatalanes, de Makiko FUKUDA	227
A manera de conclusions, a títol d'epíleg, de Jaume FARRÀS I FARRÀS.....	251
Annex.....	269

PRESENTACIÓ

MARGARIDA CAMBRA GINER

Professora emèrita del Departament de Didàctica de la Llengua
i la Literatura de la Universitat de Barcelona

El llibre que teniu la sort de tenir a les mans posa de manifest els efectes dels canvis socials, polítics, econòmics i ecològics de les societats actuals a escala planetària i avisa dels riscos de minorització de certes llengües, en concret la catalana. Enmig d'aquesta globalització galopant, ens preguntem pel futur de les llengües, sobretot pel de les que pateixen la desigualtat, ara més que mai imposada pels mercats. Sens dubte la mobilitat es desplega per zones cada cop més àmplies: migrants, desplaçats i exiliats, d'una banda, fugen buscant una nova oportunitat; diplomats, tècnics, especialistes, de l'altra, circulen arreu a la recerca d'un futur professional; i també turistes, jubilats, cooperants, estudiants, becaris van i vénen amunt i avall. D'aquesta manera, la diversitat lingüística, els contactes de llengües i les formes d'interacció entre persones i entre comunitats augmenten i es tornen més complexes; i es multipliquen, lògicament, les parelles mixtes, de tal forma que creix el nombre de bilingües i plurilingües familiars i la pluralitat dels repertoris lingüístics.

Només cal observar el nostre entorn, al carrer, als transports, als espais públics, per fer-se càrrec de la magnitud de les transformacions i de la paleta lingüística que usem tots plegats per entendre'ns. Fins i tot la televisió ens obre una finestra sobre la diversitat de parelles mixtes a Catalunya: per exemple, en el programa Karakia del Canal 33 de la Corporació Catalana, veiem parelles mixtes d'homes i dones d'orígens diversos a casa seva, no només cuinant per als seus amics sinó interactuant entre ells i amb els seus infants, revelant així identitats i formes de comunicació múltiples. Els espectadors podem copsar la importància del laboratori familiar i del cercle d'amistats, on juguen les motivacions afectives, per fer seves les llengües de la parella, la llengua o les llengües de l'un o de l'altre, i transmetre-les als fills, especialment una llengua com la catalana.

Trobem, en efecte, indicis d'aquesta evolució global cap al plurilingüisme en els contextos locals de la relació humana diària, al cor del projecte vital de cadascú i de les persones amb les quals viu i conviu en la intimitat. Aquest és el lloc on els pares i les mares prenen decisions de capteniment amb els seus fills i, entre aquestes, una d'importància cabdal: la tria de llengua o llengües amb què comunicaran amb ells.

Aquesta elecció no sempre és debatuda, ni conscient, ni consensuada, ni totalment personal, puix que la dimensió social i col·lectiva és l'essència mateixa del llenguatge; l'àmbit familiar és un microcontext on es reflecteixen les relacions de poder que tenen les llengües en els macrocontextos. La decisió tampoc no és trivial, sinó que té conseqüències decisives pel que fa a les identitats lingüístiques dels fills i a la relació que aquests tenen i tindran amb les diferents llengües dels seus repertoris i el vincle més particular amb les llengües familiars, fet d'emocions i valors associats a la infantesa i als primers passos en el camí de la socialització.

Per aquesta raó resulten doblement interessants les recerques sociolingüístiques que se centren en els nuclis familiars i en qüestions lingüístiques intergeneracionals, com és ara el cas. Els estudis que formen aquest llibre s'interessen per les pràctiques lingüístiques dins de les cases i per la transmissió de llengües de pares a fills, centrant-se en l'ús i la transmissió del català. L'objectiu comú és la descripció i explicació del fenomen del bilingüisme familiar i les pautes de transmissió en diferents zones del territori de parla catalana i en sectors socials variats, per anar avançant en la comprensió de les noves realitats, des d'una visió positiva de la diversitat lingüística. Les preguntes a què es vol respondre són: De les llengües dels membres de les parelles, quines es mantenen i es transmeten als fills? Quines s'abandonen? Per què? Què pensen els pares i les mares de les llengües que senten com a pròpies i del valor de la seva transmissió dins del nucli familiar? Quin pot ser el pes de l'entorn —altres familiars, territori, veïnatge, amistats, feina, lleure— i de mitjans tan poderosos com la televisió o Internet?

És obvi que el treball científic, amb els requeriments de rigor, mètode i sistematicitat, és l'únic que pot abordar seriosament qüestions lingüístiques massa sovint tractades amb lleugeresa i superficialitat, quan no amb tendenciositat. Prou que sabem que la llengua dóna peu a tota mena d'excessos per discriminar els parlants i les seves identitats. En les ideologies lingüístiques dominants pesen valors com els de: l'homogeneïtat versus el plurilingüisme; poques llengües versus una pluralitat de llengües; una identitat monolítica versus identitats complexes; les llengües estatals i la de domini internacional versus les llengües "petites" o no tan petites però en via de minorització, i les llengües d'origen; les llengües nacionals estandarditzades versus les varietats regionals i socials, etc.

L'àmbit de les parelles mixtes de progenitors resulta molt interessant perquè localment aporta dades sobre els efectes de l'ampliació dels contactes entre els grups lingüístics i culturals globals; molt especialment sobre la convivència sota un mateix sostre de llengües amb la doble funció de comunicació i de significació social, és a dir, portadores d'un sentiment de pertinença identitària. La seva multiplicació i variació són beneficioses perquè fan més gran l'espai interlingüístic, la trobada i el contacte de les llengües i dels seus parlants i perquè és una possibilitat de creativitat en una zona particularment delicada. També són una mostra esperançadora del fet que les llengües poden conviure en harmonia en

les persones i en l'espai, una fita que s'haurà d'anar conquerint pas a pas, tant des de la vida quotidiana com des de la recerca, per tal d'arribar algun dia a una acceptació de les identitats múltiples, la reorganització de les formes de comunicació global de l'espècie humana, tot protegint les llengües pròpies, que assegurin el vincle simbòlic amb la comunitat lingüística de cadascú.

Per entrar en aquest terreny sensible, els seus autors han fet opcions de recerca orientades a metodologies qualitatives. Lluny dels estudis estadístics o experimentals, han optat per fer entrevistes personals, enfocades a aconseguir un relat de vida al voltant de les llengües, la seva adquisició a la família d'origen i a l'escola, la relació que tenen amb el seu repertori, la comunicació amb la parella, les seves xarxes socials, la llengua amb segons quins fills, les llengües dels fills amb el seu grup, les seves idees sobre tot plegat. Destaquem que les informants són dones, una tria justificada pel fet que elles solen tenir un rol predominant en l'educació dels fills i una relació més usual amb l'escola. L'interessant d'aquest enfocament —inspirat en els corrents etnometodològics i conversacionals— és que l'entrevistat no serveix a l'entrevistador un pensament ja preparat, prèviament construït, sinó que l'entrevista li dona l'oportunitat d'elaborar de manera dialogada el seu pensament en la interacció. L'entrevista cas per cas permet, sens dubte, entrar en l'espai discursiu on s'expressen, per mitjà de certs procediments —modalitzacions, marques pronominals, tria de llengua base, canvis de codi—, no només comportaments declarats sinó també posicionaments ideològics. Aquest plantejament metodològic resulta molt eficaç per endinsar-nos en la rica diversitat d'opcions de les famílies informants estudiades, en els matisos i l'aprofundiment cas per cas, com ha de ser en aquests àmbits, puix que les generalitzacions no aportarien res de rellevant.

La segona opció metodològica és la comparació entre tres zones de domini lingüístic del català, i també la selecció de grups socials diversos i de tipus de parelles segons la mescla lingüística, la qual cosa enriqueix la perspectiva contextual i permet entendre millor el pes de les ideologies, de les polítiques lingüístiques i educatives, de les relacions entre els grups i de les tradicions. La recerca no s'ha limitat a parelles catalanoparlants i castellanoparlants residents als països de parla catalana sinó que inclou parelles amb italians, amb gallecs —pel que fa a parlants de llengües romàniques, per tant properes i fàcilment enteses per tots els membres de la família— i també amb japonesos —ja en l'àmbit de llengües i cultures llunyanes i amb sistemes d'escriptura diferents. Del conjunt de casos emergiran trets comuns, evidentment, pautes de comportament culturalment compartit, tendències, a més d'altres aspectes únics i específics.

Un dels components més interessants d'aquest llibre és l'opció d'estudiar les ideologies lingüístiques subjacents a les pràctiques verbals. Les representacions dels parlants determinen la relació que mantenen amb les seves llengües, així com les decisions que aniran prenent sobre els usos, els nous aprenentatges i fins i tot els abandons. Quan ens movem

i canviem de territori, no només transportem el repertori lingüístic, fet de diferents varietats, sinó també unes representacions sobre les llengües, tant les d'origen com aquelles que trobem o que anem a adquirir gràcies als nous contactes.

Les representacions lingüístiques no són fenòmens estrictament individuals, ni de bon tros. Tenen un component col·lectiu: són compartides, es produeixen, reproduïxen i difonen socialment. Els estudis crítics sobre aquestes qüestions entenen que solen funcionar com a legitimació tramposa de la dominació social i que emergeixen en el discurs, és a dir, en la manera com se'n parla. Per això cal distingir entre la realitat i els comportaments declarats, i descobrir les inevitables contradiccions. També es reproduïxen estereotips i idees sobre el valor de les llengües: la seva situació central o perifèrica en el mercat mundial, la utilitat, el prestigi, la dimensió estètica, la facilitat o la dificultat per aprendre-les, són nocions sense fonament que corren com la pólvora perquè van bé per categoritzar i tenir la sensació de controlar fenòmens complexos que la majoria de persones que els fan servir no coneixen.

Domina, sens dubte, una ideologia monolingüe molt tenaç: una llengua per estat, estandarditzada i monolítica, i una sola llengua internacional, perquè és l'opció fàcil, la que permet situar-se en posició de guanyador i consolida les desigualtats, característiques del món en què vivim, de les quals la marginalització de certes llengües n'és un exponent. Els processos de minorització, pèrdua, abandó, mort i substitució lingüística solen ser el resultat de les tensions, amenaces i conflictes generats per la pressió d'unes comunitats sobre d'altres. Quan hi ha el sentiment de llengua pròpia, específica i genuïna d'una comunitat, d'un grup etnocultural, ben diferent del d'una llengua anònima, i si hi ha la percepció que aquesta es troba o es pot trobar en perill en un futur no gaire llunyà, apareix el sentiment de lleialtat lingüística que s'expressa protegint-la, impulsant la seva vitalitat i buscant la seva màxima funcionalitat. La lectura dels estudis que es presenten aquí ens dirà si la transmissió del català és deguda a aquest sentiment d'adhesió i en quina mesura. Tanmateix, hauríem de parlar d'aquesta llengua en plural, quan estem davant de tantes persones que tenen dues o més llengües familiars, que consideren com a pròpies, amb el seu valor simbòlic. Evidentment també hi juga un paper el context, la llengua i les llengües de l'entorn, del territori i de l'escola.

Les representacions que circulen també entren en joc dins de l'univers educatiu i tenen una influència en els processos d'aprenentatge. L'escola, tanmateix, està emprant el camí de pensar en clau plurilingüe l'educació lingüística, la qual no vol dir únicament ensenyar els usos de diverses llengües i, molt especialment, els de la llengua pròpia i històrica del territori, sinó també treballar en l'evolució de les representacions sobre les llengües, promoure la reflexió sociolingüística, crear un clima de valoració objectiva de totes les llengües de la humanitat, i especialment d'aquelles que formen part dels repertoris dels aprenents, de la seva vinculació simbòlica a les comunitats del mosaic social. La comprensió

lúcida, la imaginació, l'obertura cap a l'alteritat han de ser els objectius prioritaris per desbancar l'ideal monolingüe, desdramatitzant les ruptures i els conflictes i fent possibles noves realitats de fusió i mestissatge on no hi hagi arrels ni identitats úniques sinó pertinences múltiples; realitats fluides, adaptatives que poden canviar al llarg de la vida.

El contacte de llengües, la diversitat lingüística i l'alteritat cultural ja comencen a ser vistos com un bé pels nens, pares i mestres de les escoles on s'està treballant en aquesta direcció respectuosa amb les diferències. Projectes d'immersió renovats, activitats de presa de consciència lingüística, plantejaments transversals d'ensenyament lingüístic, experiències de recerca-acció a les aules, iniciatives de recuperació dels sabers adquirits a casa, etc., caminen en una mateixa direcció, empeses tant per les necessitats provocades per la diversitat com per les perspectives que investigadors, docents i formadors van descobrint, assajant, posant a punt. Hi ha mestres que saben recollir a les seves classes aquest valor afegit d'allò que passa en el món de la llar i aprofiten totes les ocasions per treballar la consciència de les llengües en contacte i els valors lligats a l'alteritat. Fer visibles les llengües d'origen dels aprenents és un primer pas per a l'educació en els valors de l'alteritat i la diversitat. I és que a l'escola el treball que s'ha de fer per l'educació plurilingüe és fonamental, sempre en connexió amb la realitat familiar dels aprenents.

El sistema educatiu, especialment el nostre, que ha construït un projecte lingüístic integrador, té un paper molt important en l'adaptació actual i futura als nous temps, el d'assegurar la funció social del català com a primera llengua de comunicació al territori històric, tot i treballar per una valoració de les altres llengües presents a l'entorn. És a dir, no haver de plànyer recursos per mantenir viva la llengua catalana i el seu capital simbòlic pel que fa a la identitat, i al mateix temps promoure el respecte per les consciències identitàries de tothom; i encara més, anar posant els fonaments per educar una població que sigui capaç de comunicar de manera plurilingüe en un ampli ventall de situacions i que pugui sentir-se part d'una identitat pròpia i alhora global.

Els treballs en l'àmbit de la sociolingüística, del plurilingüisme i de la didàctica de les llengües han tingut ja una influència en decisions importants de política lingüística i educativa, tant a Catalunya com al Consell d'Europa. Els estudis sobre el terreny fan emergir nous objectes, noves reflexions. Tota recerca en el camp de les ciències socials, i més en la del llenguatge, persegueix la finalitat d'entendre millor el món complex en el qual vivim. Això és el que dóna sentit i valor a recerques empíriques com les que us disposeu a llegir, fruit d'un treball d'investigadors "obstinats" i convençuts que el llenguatge és un univers apassionant i que les llengües no es poden deixar morir.

Aquest volum aplega textos que se centren en casos de contacte català / castellà, amb un conflicte tradicional d'origen polític agreujat pels desplaçaments de migració interna dins de la Península; altres entre

llengües de residents del “primer món”: italians, japonesos, alemanys; finalment, alguns —pocs— d’immigrants extrapeninsulars, amb repertoris més heterogenis, contactes interlingüístics nous. Emergeix un retrat dinàmic, fi i atractiu de les pràctiques verbals de les famílies bilingües o plurilingües que us captivarà.

D’altres recerques continuaran fent aquesta feina metòdica, rigorosa i fonamentada, i continuaran divulgant-la, cosa tan necessària en les societats com la nostra, malejades per afirmacions cridaneres fetes des de la ignorància, la manipulació i la falsedat.

Esperem que hi hagi nous estudis i noves publicacions on es tractin situacions similars a la Catalunya Nord, completant la descripció dels Països Catalans. També seria bo abordar nous casos: parelles mescla d’estrangers i autòctons, comunitaris i extracomunitaris, al Principat, a les Illes, al País Valencià i al Rosselló, per avançar en la comprensió de la complexitat. Només cal observar el nostre entorn per copsar fenòmens relacionats amb el que estudiem, que ens interpel·len i demanen respostes als investigadors, sobretot les mutacions dins de les llars, l’augment de la hibridació i de l’heterogeneïtat familiar. Per exemple, les relacions que aquests infants establiran amb les seves llengües a mesura que es vagin fent grans, quan amb les crisis de l’adolescència arribi la preponderància dels amics que formaran el cercle social més proper i més potent, tal com ho han descrit nombrosos treballs de sociolingüística, alguns dels mateixos autors d’aquest llibre.

En treballs posteriors serà bo de tractar la transmissió de la llengua o les llengües pròpies dels progenitors d’origen estranger arribats a Catalunya en aquests darrers anys, i les relacions que els seus fills mantindran amb aquestes llengües d’origen, quan ja siguin joves o adults, tant els que continuaran vivint al nostre país com els que tornaran al d’origen o els que continuaran movent-se d’un lloc a un altre. Una perspectiva de prospecció ens fa preveure un augment de la mobilitat, uns trajectes migratoris més complexos i fins i tot circulars, que segurament presentaran noves formes d’ús i de relació amb les llengües amb les quals s’haurà estat en contacte al llarg de la vida. És obvi que la condició de llengua entranable, pròpia, identitària o d’origen no la tindrà una sola llengua i podrà anar canviant amb el pas dels anys.

Veiem que el camp que s’obre per a la recerca és gran i apassionant, perquè no només desitgem avançar en el coneixement científic, sinó perquè també calen fonaments per progressar en diferents àmbits de decisions institucionals —polítiques lingüístiques i educatives, etc.— cap a dos horitzons perfectament compatibles: d’una banda, assegurar la vitalitat etnolingüística del català i la seva funcionalitat en tots els sectors socials i, d’una altra banda, treballar per assolir un plurilingüisme avançat; és a dir, una competència plurilingüe que endreci l’adquisició i l’ús de diverses varietats lingüístiques. En aquest sentit, la reflexió sociolingüística dels alumnes a les aules al llarg de l’escolarització hauria d’assegurar un nivell

de consciència suficient per fonamentar millor les decisions que prendran més tard quan, adults, decideixin tenir fills i triïn la llengua o les llengües a transmetre. Una decisió que incidirà en la vitalitat futura de les seves llengües i, de retruc, de totes les llengües.